

AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MATITS ÁGNES

Alapnyugdij és pontrendszer

A társadalombiztosítás öregségi nyugdíjrendszerének egy lehetséges modellje

Ez a tanulmány a Nyugdij és Időskor Kerekasztal (NYIKA) keretében végzett közös kutatásunk eredményeinek összefoglalása, Augusztinovics Mária legutolsó munkáinak egyike. A NYIKA 2007 és 2009 közötti időszakban azt vizsgálta, hogy milyen változatokat tart lehetségesnek a működő nyugdíjrendszer elkerülhetetlen reformjának megvalósítására. Ezek között mi egy olyan rendszer kidolgozását javasoltuk, amelyben a társadalombiztosítási nyugdíj egy része alapnyugdij, míg a másik rész egy szigorúan járulékfüggő nyugdíj lenne. Az alapnyugdij bevezetése mindenekelőtt a végletes időskori szegénység elkerülését szolgálná, de egyúttal lehetővé tenné a munkát terhelő járulékok jelentős mértékű csökkentését is. A járulékfüggő nyugdíjat pontrendszerben terveztük, aminek célja a járulékok és a nyugdíjak közötti közvetlen kapcsolat megteremtése, valamint az automatikus indexálás megvalósítása. Emellett fontosnak tekintettük azt is, hogy egy ilyen rendszerben a biztosítottak minden életszakaszban felmérhetik, hogy mekkora az általuk már megszolgált várható nyugdíj mértéke. A számítási eredmények mutatják, hogy ez a rendszer megvalósítható és fenntartható lenne.*
Journal of Economics Literature (JEL) kód: H55, J21, J26.

Javaslatunk abból a – nemzetközi szakirodalomban sokak által támogatott – fel fogásból indul ki, hogy egy öregségi nyugdíjrendszernek két funkciója van: 1. a kereső életszakasz jövedelméből fizetett hozzájárulás alapján korrekt (a hozzájárulással arányos) időskori jövedelmet nyújtani a kieső munkajövedelem pótlására és 2. megakadályozni a végletes időskori szegénységet.

Ha a foglalkoztatottság viszonylag teljesnek mondható, akkor a két funkció gyakorlatilag egybeesik, és egyetlen rendszer keretében is megvalósítható. Úgy gondoljuk azonban, hogy nemcsak jelenleg, hanem a 21. század következő évtizedeiben sem reális teljes foglalkoztatottságra számítani. Ennek számos oka van: a beszünetülő munkaerő-kereslet, az egyre töredezetebb kereső életpályák, a foglalkoztatotti struktúra változása és így tovább.

* E cikk a Nyugdij és Időskor Kerekasztal számára készült nagyobb tanulmányunk része, a Holtzer (szerk.) [2010] kötetbe terjedelmi korlátok miatt nem került be.

Ilyen helyzetben pedig a két funkció egyetlen, egységes sémában kezelése technikailag egyre bonyolultabb, számos igazságtalanság forrása lehet, és mindenki (kérésők, munkáltatók, nyugdíjasok, törvényalkotók) számára egyre átláthatatlanabb újraelosztást eredményezne.

Javaslatunk lényege

A nyugdíjrendszer két funkciójának kezelését két, egymástól eltérő (gyakran pillérnek nevezett) nyugdíjsémában javasoljuk.¹ Hangsúlyoznunk kell, hogy ez nem kíván két különböző hatóságot, lebonyolító apparátust. A két séma csupán két nyugdíjszámítási szabályrendszert és két különböző teherviselési (finanszírozási) megoszlást jelent.

A végletes időskori szegénység elkerülését szolgálná az alapnyugdíj, amely munkaügyi teljesítménytől függetlenül, bizonyos életkortól (javaslatunkban 65 éves kortól) bizonyos feltételekkel (például aki megfelelő időtartamú magyarországi rezidenciával rendelkezik) mindenkinek járna.²

Ellenezzük az alapnyugdíj „rászorultsághoz” kötését, bár sokan úgy hiszik, hogy ez a „szociális érzékenység”, a társadalmi „szolidaritás” megfelelő formája. Minden eddigi tapasztalat szerint azonban a rászorultság megállapítása körülményes, esetenként eltérő, rendkívül bonyolult szabályozást kíván, kiskapukat hagy nyitva személyes részrehajlásra és korrupcióra, miközben igen gyakran a valóban rászorulókat el sem éri. Az ehhez szükséges adminisztráció bonyolult, egyénre szól és viszonylag gyakran ismétlődő, éppen ezért rendkívül költséges.

Az alapnyugdíj finanszírozási forrása nem lehet bérjárulék, mert ez teljesen igazságtalanul terhelné a munkavállalókat és a munkáltatókat. A költségvetés általános bevételeiből, esetleg egy külön létesítendő adónemből kell fedezni. A finanszírozás egy szélesebb adófizetői körre terhelődik, és így igazságosabban, „szolidárisabban” oszlik meg, mint a bérjárulék.³

Az alapnyugdíj természetesen nem a jelenlegi nyugdíjszínvonalhoz „adódna hozzá” – ekkora terhelést a társadalom és a költségvetés nem tudna elviselni. A jelenlegi szint kettéosztására teszünk javaslatot, mégpedig – eddigi számításainkban – nagyjából, *az átlag szintjén fele-fele arányban*, bár az arányok változtathatók. Az „átlagosan” fele-fele azonban természetesen nem mindenkire egyformán lenne érvényes, a jelenlegihez viszonyítva eltérő megoszlások alakulnának ki az átlag körül. Az átlagos öregségi nyugdíjszint másik fele szolgálná a fent elsőként említett funkciót.

A kieső munkajövedelmek pótlását célzó funkció ellátására egy biztosítási jellegű, járulékon alapuló *pontrendszert* javasolunk. Ez szigorúan biztosítási jellegű,

¹ Itt jegyezzük meg, hogy elgondolásunk nem zárja ki, sőt feltételezi a 3. pillér, azaz az öngondoskodáson alapuló magánnyugdíjak létezését és szerepének megerősítését.

² A javasolt 65 év konkrét megvalósítás esetén természetesen felülvizsgálatot igényel. Nem kizárt, hogy az alapnyugdíj folyósítás *megkezdése* függetlenné tehető a törvényes nyugdíjkorhatártól. Továbbá az alapnyugdíj-jogosultság megállapítása is önálló döntést igényelne!

³ Elgondolásunk szerint a teherviselők köre eleve nem lenne azonos a járulékfizetők körével.

a halandósági kockázat szükséges megosztásán kívül semmiféle újraelosztást nem tartalmaz. Lényege, hogy a biztosított kereső pályája során járulékot fizet, ezzel pontokat „gyűjt”, majd nyugdíjba vonulásakor és később is egy pont relatív értéke határozza meg a nyugdíját.

A „pontgyűjtés” legtisztábban a ténylegesen befizetett járulék alapján történhetne, ennek azonban számos akadálya van. Ezért javaslatunk szerint egy év alatt egy pontot szerez az, aki az év során mindvégig dolgozott és pedig éppen az adott év átlagos *bruttó* bérének megfelelő javadalmazásért. Ennél rövidebb jogszerző idő átlagos kereset mellett csak arányosan kevesebbet (törédékpontot) biztosít, magasabb kereset viszont többet. Röviden szólva: a pont a jogszerző időtől és az időegységre számolt relatív keresettől függ.⁴ Ezért állandó marad, és az évek során szerzett pontok egyszerűen összeadhatók.

Nyugdíjazáskor és később, a folyamatos ellátás keretében egy *pont relatív* – a mindenkori átlagos *nettó* keresethez viszonyított – *értéke* határozza meg a nyugdíjat. Aki kétszer annyi pontot gyűjt, mint egy másik egyén, annak a nyugdíja mindig kétszeres lesz. Maga a nyugdíj színvonala a mindenkori relatív pontértéktől, ezen keresztül tehát a nettó átlagkereset alakulásától is függ.

Ha a relatív pontértéket és a fizetendő járulék mértékét („kulcsát”) nem egymástól függetlenül, hanem egymáshoz igazítva, a demográfiai trendeket és az adórendszert, a bruttó és a nettó kereset egymáshoz viszonyított arányát figyelembe véve határozzák meg, akkor a pontrendszer biztosítási oldalról korrekt. Az átlagos relatív életjárulék és az átlagos relatív életjáradék egybeesik, a halandósági kockázat megosztásán kívül nincs újraelosztás és a rendszer hosszmetiszetileg – az életpályák mentén – önfenntartó, nincs szüksége külső „támogatásra”. Természetesen ez nem azonos a keresztmetszeti pénzügyi „egyensúllyal”. A foglalkoztatás vagy a demográfia drasztikus változása – például a születési hullámok várható végigvonulása – mindig okozhat keresztmetszetben többletet vagy hiányt.

A relatív érték időben változtatható, bár viszonylagos állandósága kívánatos. Az esetleg szükséges változás – reális és társadalmilag elfogadható korlátok között – alkalmazkodhat az adott demográfiai és gazdasági helyzethez, elsősorban a foglalkoztatottság és a reálbérek előre nem látott változásához, de mindig törvényben kell rögzíteni – nem lehet miniszteri intézkedés vagy színpalak mögötti egyezkedés terméke.

A pontrendszer tehát az általános elképzeléstől eltérően nem hordoz konkrét „nyugdíjígéretet”, a manapság gyakran használt kifejezések szerint nem „ellátással meghatározott”, hanem „befizetéssel meghatározott”. Csak annyit „ígér”, hogy aki kétszer annyit teljesített, az mindig kétszer annyi pontértéket fog kapni. A relatív pontérték esetenként szükségessé váló változtatásával mégis rugalmasan alkalmazkodhat az adott körülményekhez.

A pontrendszer egyik nagy előnye – a korrektség, az aránytartás és a rugalmasság mellett – az egyszerűsége. Nem kell valorizálni, diszkontálni, ár- és bérdinamikát

⁴ A pontrendszer kialakítható úgy is, hogy az nem függ az elismert szolgálati időtől, csak az adott évben nyilvántartott járulékok relatív (egy elvárt mértékű járulékkösszeghez viszonyított) mértékétől. Ez jobban illeszthető a nem alkalmazotti jogviszonyú biztosítottakhoz is.

utólag vagy előre számításba venni – egy pont mindig egy pont marad. Az egyén kereső élete minden évében pontosan tudja, hogy addig hány pontot szerzett, tehát a mindenkori átlaghoz képest mennyi nyugdíjra számíthat.⁵

Fenntartjuk a részvétel munkavállalókra kötelező jellegét, mert számolunk a „fogyasztói rövidlátással”: 20-30 éves korukban az emberek még nem gondolnak arra, hogy egyszer nyugdíjasok is lesznek, aztán időskorukra ottmaradnak az alapnyugdíjjal, ami jó keresők esetében a munkával elért életszínvonal részleges fenntartására sem elegendő.

A reform életbeléptetését megelőző időszakban a jogosultság elismerésére egyértelmű képletben leírható, hogyan kell a reform előtt szerzett jogosultságot pontokra átszámítani. Attól kezdve csak a pontok élnek. Így az áttérés meglehetősen rövid időszak alatt megvalósítható.

A pontokból nyugdíjat kiszámító formulába beépítettünk egy „demográfiai” tényezőt: ha a nyugdíjba vonuló egyén életkora miatt rövidebb vagy hosszabb nyugdíjasélettartamra számíthat, mint saját születési évjárata átlagosan, akkor azzal arányosan növelni vagy csökkenteni kell a pontokból számított nyugdíjat. Ezzel feleslegessé válik mindenféle, mesterséges korlátokhoz szabott „bónusz” vagy „málsz”. Tulajdonképpen feleslegessé válik a nyugdíjazási korhatár merev rögzítése is,⁶ erre csak más, például munkajogi szempontokból lehet szükség.

Javaslatunk része az is, hogy az alapnyugdíj bevezetése miatt kisebb – mintegy feleannyi – járulékkulcsot és relatív pontértéket javasolunk a pontrendszerben. Ez éppen az alapnyugdíj egyik célja és eredménye: az élők munkára háruló járulékteher csökkentése.

A modell

A következőkben bemutatjuk az elgondolás alapjául szolgáló modellvázlatot.⁷

Egy longitudinálisan önfenntartó, korrekt biztosítási rendszer

A pontrendszerben részt vevő biztosítottakat *I* számú kockázati csoportra osztjuk. Egy kockázati csoport lehet például triviálisan egy születési évjázat vagy azon belül iskolai végzettség szerinti alcsoportok (mert az iskolai végzettség statisztikailag a

⁵ A legegyszerűbb „nyugdíjkalkulátor”: ha 40 évig dolgozom, és mindig éppen átlagosan keresek, akkor a pályám végén 40 pontomnak kell lennie. Lesz annyi, vagy több, vagy kevesebb?

⁶ Ha valaki úgy gondolja 55 éves korában, hogy neki elég – vagy 62 éves korában, hogy neki kevés – a pontjaival szerzett pontrendszeri nyugdíja, miért ne vonulhatna nyugdíjba korábban vagy később? És miért kellene a további – pontokat már nem növelő, járulékkerhet nem hordozó – munkavállalását korlátozni?

⁷ Az itt következő modellt Augusztinovics Mária 2009. január 10-én küldte a következő megjegyzéssel: „Ezt az elmékedést nem publikációra számom, bár – sokszorosan javítandó, kiegészítendő formában – talán a címbe [Pontrendszer és alapnyugdíj ($NYp + a$) – öregségnyugdíj-reform; Augusztinovics-Matits (2010)] paradigma leírását is szolgálhatja.” Úgy gondolom, hogy ez a modell jól jellemzi azt az igényes és egzakt gondolkodásmódot, amely Augusztinovics Mária valamennyi munkáját jellemezte (M. Á.).

várható élettartam domináns meghatározója). Elvileg lehet más, eléggé nagy létszámú csoport is.

A rendszer azért biztosítási, mert egy kockázati csoporton belül megoszlik a halandósági kockázat (korai halál, hosszú élet), ami egyénileg nem látható előre. Azért korrekt, mert az ebből származó újraelosztáson kívül nincs más újraelosztás a csoportokon belül vagy azok között.

A rendszer longitudinálisan önfenntartó, ha minden i -edik biztosítottra ($i = 1, \dots, I$) érvényes, hogy

$$\underbrace{\omega \sum_{j=1}^{J(i)} w_{i,j}}_{\text{életjáradék}} \prod_{n=j+1}^{J(i)} r_n = \underbrace{\sum_{k=J(i)+1}^{E(i)} b_{i,k} \prod_{m=1}^k \frac{1}{r_m}}_{\text{életjáradék}}, \quad (1)$$

ahol minden az i -edik kockázati csoportra, amiben szerepel az i index,

ω járulékkulcs, munkáltatói és munkavállalói együtt (minden kockázati csoporton azonos),

$J(i)$ a kereső életszakasz átlagos hossza időegységekben,

$w_{i,j}$ az i -edik biztosított átlagkeresete a j -edik évben,

r_t kamat (diszkont)tényező a t -edik időegységben (minden kockázati csoportban azonos),

$E(i)$ a $J(i)$ -edik időegység szerinti életkorban várható átlagos élettartam,

$b_{i,k}$ nyugdíj a k -adik időegységben.

Az (1) követelmény tehát azt mondja ki, hogy az életjáradék és az életjáradék $J(i)$ -edik évre számított (kamatolt, illetve diszkontált) jelenértéke legyen egyenlő.

Ilyen feltétel mellett minden kockázati csoport a járulékával „kifizeti” a saját nyugdíját, senki nem „tart el” senkit, semmiféle támogatásra nincs szükség. A longitudinális önfenntartás szigorúbb követelmény, mint az agyonhajtogatott „fenntarthatóság”, mert a rendszer önmagát tartja fenn, senkinek nem kell erőlködni a fenntartásán. Természetesen ez nem azonos a keresztmetszeti pénzügyi „egyensúllyal”. A foglalkoztatási arányok változása, valamint a kockázati csoportokon belüli és az azok közötti arányváltozások (például egy születési hullám – dagály vagy apály – végigvonulása a rendszeren) keresztmetszetben többletkezéshöz vagy hiányhoz vezethet. A rendszer indulásakor (még „öröklött” nyugdíjígérettel mellett is) általában többlet keletkezik, ezt illik (illetett volna) a rendszer tőkéjeként felhalmozni a későbbi esetleges hiány fedezeteként. Ilyen tőketartalékkal egy felosztó-kiróvó rendszer is rendesen működhet.

Áttérés relatív járulékra és járadéokra

Legyen a t -edik évi kamat- (diszkont)tényező

$$r_t = \frac{W_t}{W_{t-1}}, \quad (2)$$

ahol W_t a *numéraire* értéke a t -edik időegységben. Erre még visszatérünk a tanulmány végén. (Vegyük észre, hogy minden kockázati csoportra közös!) Ebből az (1) követelmény bal, illetve jobb oldalán szereplő

$$\prod_{n=j+1}^{J(i)} r_n = \frac{W_{J(i)}}{W_j} \quad \text{és} \quad \prod_{m=1}^k r_m = \frac{W_{J(i)}}{W_k}. \quad (3)$$

Ezt behelyettesítve (1)-be és mindkét oldalt $W_{J(i)}$ -vel osztva

$$\omega \sum_{j=1}^{J(i)} \frac{d_{i,j} w_{i,j}}{w_j} = \sum_{k=J(i)+1}^{E(i)} \frac{b_{i,k}}{w_k}, \quad (4)$$

vagyis mind a kereső szakasz járulékalapul szolgáló évenkénti jövedelmeit, mind a nyugdíjasszakasz évenkénti nyugdíjait a tárgyévi *numéraire* hányadában fejeztük ki. Ezt az tette lehetővé, hogy nem időkonstans, hanem időben változó kamat- (diszkont) tényezővel dolgozunk, amelyet a *numéraire* dinamikája határoz meg.

Vegyük tehát észre, hogy a viszonszámképzési módszerből nem hiányzik az idő-tényező figyelembevétele, az korrekt jelenérték-számításnak felel meg. Csak éppen nem egy önkényesen választott fix (úgynevezett technikai) kamatlábbal vagy az ezerféle piaci lehetőség közül szintén egy önkényesen választottal (például állampapírok hozama), hanem a *numéraire* belső dinamikájából adódó kamatlábbal.

Ez az átszámítás egyelőre merőben technikai, és a *numéraire* dinamikájának ismeretében bármikor visszafordítható nominális pénzegységre. Hallatlan előnye azonban, hogy az így kapott relatív jövedelmek és nyugdíjak függetlenek a pénzegység és vásárlóereje változásától, például az inflációtól vagy az előbb-utóbb bekövetkező forint-euró-váltástól. (Ebben az értelemben az előny nem is csak technikai!)

Áttérés pontokra, és a paraméterek megválasztása

A rövidség kedvéért a kereső szakaszban elért összjövedelem $J(i)$ -re kamatolt jelenértékét (a járulékfizetés kamatolt alapját) jelöljük P_i -vel

$$P_i = \sum_{j=1}^{J(i)} \frac{d_{i,j} w_{i,j}}{w_j}, \quad (5)$$

és nevezzük P_i -t a nyugdíjazás időpontjára elért *pontszám*nak. Vegyük észre, hogy egy „átlagkereső örökalfa”⁸ esetében $P_i = J(i)$, vagyis a pontszám a keresőszakasz hosszával egyenlő. Kevesebb (több) jogszerző idő és/vagy kereset kevesebb (több) pontot eredményez. Ez még mindig csak technika.

Az már viszont értékválasztás (és ez a pontrendszer lényege), hogy megkívánjuk: a nyugdíjasszakaszban mindvégig az évenkénti relatív nyugdíj legyen egyenesen arányos a nyugdíjazásig megszerzett pontszámmal, mégpedig egy φ (minden kockázati csoportra azonos) arányossági tényező mellett. A φ neve pontérték, vagyis egy megszerzett pont „értéke” az évenkénti nyugdíj kiszámításában.

Mennyi legyen a φ pontérték, vagyis mennyit „adjon” egy pont a nyugdíjhoz? A leggyakoribb eljárás, hogy kiválasztanak egy kitüntetett kockázati csoportot, többnyire

⁸ Augusztinovics Mária megfogalmazásában: „Az alfák tehát a mindig dolgozó szerencsések, a béták pedig a többiek.” (Augusztinovics [2005] 438. o.)

az „átlagkereső örökalfát”, akinél tehát a pontszám a kereső életszakasz hosszával egyenlő, és azt döntik el, hogy mennyi legyen az „ő” nyugdíja. Például lehet $\varphi = 0,02$, vagyis 2 százalék. Így az átlagkereső örökalfa, 40 évnyi teljes jogszerző időt feltételezve, a mindenkori átlagkereset 80 százalékát kapja nyugdíjként. A többi kockázati csoport, illetve egyén nyugdíja már ebből adódik, a megszerzett pontszámok közötti eltérés figyelembevételével.

Ennek az eljárásnak az a hátránya, hogy hosszú távra való rögzítésnél háttérszámítások nélkül sötétbe ugrunk az átlagos relatív nyugdíj szintjét tekintve, mert ez utóbbi jelentősen befolyásolja az átlagos pontszámok (foglalkoztatás és bérdifferenciálódás), valamint a kereső és nyugdíjas szakaszok hosszának változása – miközben az átlagkereső örökalfák aránya nyilvánvalóan folyamatosan csökkenni fog. Háttérben marad az ω járulékkulcs és a φ pontérték közötti összefüggés is.

Mi azt javasoljuk, hogy a háttérszámítást hozzuk előtérbe, és az legyen explicit. Más szóval ez azt jelenti, hogy az *átlagos relatív nyugdíjszintet* tekintsük kiinduló követelménynek, és abból, valamint a járulékkulcsból vezessük le a φ pontértéket!

Legyen

- λ a kívánt átlagos relatív nyugdíjszint (= átlagnyugdíj/átlagkereset),
- P a nyugdíjazásig átlagosan elért pontszám (a P_i -k átlaga) és ebből
- $\varphi = 1/P$ egy pont értéke
- K a nyugdíjas szakasz átlagos hossza [az $E(i) - J(i)$ különbségek átlaga].

A P és K átlagok adott időpontra a kockázati csoportokon történő, létszámmal súlyozott átlagolással egyszerűen számíthatók, felesleges lenne felírni.

Ezekre az átlagokra felírva az egyes kockázati csoportokra vonatkoztatott (4) követelményt (életjáradék és életnyugdíj jelenértéke legyen egyenlő):

$$\omega P = K\lambda \tag{6}$$

és így mindenből minden számítható:

$$\omega = \frac{K\lambda}{P} = K\lambda\varphi, \tag{6a}$$

$$\varphi = \frac{\omega}{K\lambda}, \tag{6b}$$

$$\lambda = \frac{\omega}{K\varphi}, \tag{6c}$$

$$K = \frac{\omega}{\varphi\lambda}. \tag{6d}$$

A továbbiakban az átlagokat és az összefüggéseket tekintve érdemes ezekben gondolkodni.

Ami a kockázati csoportokat, illetve az egyéneket illeti, számukra ω és φ kőbe vannak vésve. Azt ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, ha valaki nyugdíjazáskor nem K , hanem ennél hosszabb vagy rövidebb nyugdíjas szakaszra számíthat, mert ennek függvényében több vagy kevesebb lesz az életjáradéka. Az

egyéni várható élettartamot nem ismerjük, nem is tehetjük ettől függővé a nyugdíjat.

Ha E az ω és φ meghatározásánál figyelembe vett átlagos várható élettartam, akkor $E - K$ az „elvárt”, átlagosnak tekintett nyugdíjazáskori életkor. Az ettől való eltérést kell érvényesíteni az egyénre vonatkozó nyugdíjképletben. Ezzel valójában bevisszük a „demográfiai tényezőt” is a pontrendszerbe, fenntartjuk a biztosítási korrektséget, és feleslegessé válik minden mesterséges bónusz–málsusz-számítás, sőt jelentős mértékben (nem teljesen) a nyugdíjkorhatár is

Hol és hogyan jön be az alapnyugdíj?

Ha elfogadjuk a jelenleg ismert $K = 16,85$ év átlagos nyugdíjasszakaszt és fenntartjuk $\varphi = 0,02$ pontértéket, a jelenlegi $\lambda = 0,623$ átlagos relatív nyugdíjszintet is megőrizve,⁹ ez utóbbit kell kettéosztanunk adóból finanszírozott alapnyugdíjra és járulékból finanszírozott munkanyugdíjra. Az utóbbiból fog adódni (6a) alapján a munkanyugdíj önfinanszírozó ω járulékkulcsa.

Korábban hajlottunk arra a kompromisszumra, hogy az alapnyugdíj csak inflációkövető legyen, a munkanyugdíj pedig bérkövető. Számos részletkérdést végiggondolva azonban úgy látjuk, hogy ebből súlyos anomáliák adódnának. Többek között és elsősorban – tartós reálbér-növekedést feltételezve – az idősebb nyugdíjasok fokozatos relatív elszegényedése, amit aztán továbbra is örökös, önkényes, politikailag motivált beavatkozással kellene gátolni vagy kiküszöbölni. Ezért itt az alapnyugdíjat is relatív, azaz a mindenkori *numéraire* hányadában meghatározott járandóságnak tekintjük.

A kérdés tehát az, hogyan osztjuk meg a $\lambda = 0,623$ átlagos relatív nyugdíjszintet. A (6) összefüggés(ek) alapján tetszőleges számú táblázat összeállítható, de itt most illusztrációként kiválasztjuk az alapnyugdíj négy lehetséges szintjét (A), és megadjuk a hozzá tartozó munkanyugdíj-járulékkulcsot (ω) (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat

Példa az átlagos relatív nyugdíjszint megosztására

Az alapnyugdíj szintje (A)	A kívánt átlagos relatív nyugdíjszint (λ)	Járulékkulcs (százalék) (ω)
0,2	0,423	14,3
0,3	0,323	10,1
0,4	0,223	7,5
0,5	0,123	4,1

El kell dönteni A tényleges mértékét. Mi pillanatnyilag az $A = 0,3$ -ra szavazunk, vagyis úgy számoltunk, hogy az alapnyugdíj az átlagkereset 30 százaléka lehetne,

⁹ Ezeket egy tényleges döntés során felül kell majd vizsgálni.

szerintünk ennél kevesebb komolytalan lenne. A fenntartani kívánt (az átlagos szinten 60 százalék körüli) nyugdíjhelyettesítési arány ebben az esetben 10 százalék körüli járulékot tenne szükségessé a jövedelem- vagy másképpen járulékarányos nyugdíj fenntarthatóságához.

A javaslat bevezetésének hatásai

A javaslat bevezetések hatásait a NYIKA rendelkezésére álló adatbázison, vagyis a 2007-ben nyilvántartott népesség adatai alapján vizsgáltuk. Az elemzésben azokra a generációkra koncentráltunk, amelyek a 2013-tól 2050-ig tartó, 38 éves időszakban érkeznek a szokásos nyugdíjazási életkorba. Ezek az 1954-től 1989-ig született évjáratok. A „munkapiaci teljesítményt” egy speciálisan képzett hatékonysági mutatóval (BHA), az ellátást pedig a periódust nagyjából lezáró, 68 éves kori ellátással fogjuk jellemezni.¹⁰ Ez a vizsgálat tehát nem keresztmetszeti, nem egy-egy naptári év bemutatására szolgál, hanem az életpálya-hatások megközelítésére.

A következőkben – terjedelmi korlátok miatt – csak a legfontosabbnak tekintett eredményeket mutatjuk be.

A kifizetések megoszlása

Az elgondolás szerint a kötelező rendszerből származó öregségnyugdíj-kifizetések – a jelenlegi elvileg tisztán bérjárulékokból történő finanszírozás helyett – a jövőben nagyjából fele-fele arányban a költségvetésből (alapnyugdíj), illetve a tb-alapokból történne. A mi feltételezéseink szerinti paraméterekkel, a 2010-es évek közepe körüli bevezetéssel számolva, a század közepére a kötelező rendszerből származó nyugdíjak mintegy 46 százalékát lehetne költségvetési forrásból finanszírozni (2. táblázat).¹¹

2. táblázat

A nyugdíjkiadások forrásmegoszlása a tervezet szerint (százalék)

	2007	2010	2020	2030	2040	2050
Költségvetési forrásból alapnyugdíjra	0	0	40	58	55	54
Költségvetési forrásból tb-hiány miatt	14	10	0	0	0	0
Tb-alapokból járulékarányos nyugdíjakra	86	90	60	42	45	46

¹⁰ A BHA mutató elvileg azonos a pontrendszeri pontokkal, a számításainkban figyelembe vett pontok száma azonban ettől némileg eltér a 2013 előtt szerzett jogosultságok változatlan szintet tartó átszámítása miatt. Az eltérés természetesen elsősorban az idősebb születési évjáratoknál mutatkozik, amelyeknél a 2013 előtt szerzett jogok még jelentős szerepet játszanak.

¹¹ Megjegyezzük, hogy a feltételezett nyugdíjszint fenntartásához a nyugdíjrendszer változatlansága (és a 2007 évi 32 százalékos járulékszint fenntartása) esetén a tb hiánya a NYIKA számításai szerint mintegy 30 százalék lenne, ami értelemszerűen szintén költségvetési forrásokat tenne szükségessé.

Nyertesek és vesztesek

Az alapnyugdíj átrendezi az arányokat: többletet juttat a „szegényeknek”, akik a pontrendszerben képtelenül alacsony nyugdíjhoz jutnának, és valamennyit elvesz a „gazdagoktól”, akik sok szolgálati évvel és magas keresettel sok pontot gyűjtenek.

Az adatbázisban szereplő összesen közel 3,3 millió fő azoknak a száma, akik az 1954–1989 születési évfázatokból a számítások szerint 68 éves korukban öregségi nyugdíjasok lesznek.¹² Javaslatunk ezek közül több mint 80 százalékuk – a nők esetében még valamivel magasabb arányban –, 2,7 millió fő számára kedvezőbb időskori ellátást biztosít, mint a referenciának tekintett, alapnyugdíjat nem tartalmazó, „tisza” pontrendszer.

Nehezen becsülhető, hányan vannak azok a 68 éves korban még élők, akik a számításokban nem is szerepelnek. Vagy azért, mert egyáltalán soha nem végeztek kereső tevékenységet, vagy pedig azért, mert az adatbázisok keletkezését megelőzően dolgoztak ugyan, de nem eleget ahhoz, hogy nyugdíjjogosultságot szerezzenek. Az azonban világos, hogy mindezeket szintén további „nyerteseknek” kellene tekintenünk, hiszen az alapnyugdíjat pusztán életkoruknál fogva kapnák meg.

A szükséges járulékszint

Javaslatunkban szerepelt annak a járulékszintnek a definiálása, amely értelmezésünk szerint a tb-nyugdíjkiadásokhoz várhatóan megfelelő fedezetet biztosít. Azt vizsgáltuk, hogy a tervezett tárgyevi nyugdíjkifizetések összege (alapnyugdíj és rokkantcélú kifizetések nélkül) a bruttó bértömeg hány százalékát jelentené. Ezt tekinthetjük a szükséges járulékszintnek vagy más megfogalmazásban a bérek járulékterhelésének. (A számítások eredményeit a 3. táblázat foglalja össze.) Megállapítható, hogy e szerint a tervezet szerint – elsősorban a nyugdíjak egy részének költségvetési finanszírozása miatt – a bérek járulékterhelése jelentősen csökkenthető lenne.¹³

3. táblázat

A bérek szükséges járulékterhelése

A tb-alapokból tervezett öregségi nyugdíjkiadások aránya a becsült bruttó bértömeg arányában (százalék)

	2015	2020	2030	2040	2050	2100
Változatlan tb-rendszer	31	32	31	34	39	43
A tervezett rendszer szerint	18	18	18	18	20	22

¹² Természetesen 3,3 millióan nem egyszerre, egy időpontban lesznek 68 évesek, hanem születési évfázatonként egy naptári évvel eltolva, tehát 36 éves időszakon keresztül.

¹³ A számításokat a bruttó bértömeg 19 százalékát jelentő járulékbévelettel végeztük el.

A GDP-arányos nyugdíjköltség alakulása

A járulékszint jelentős csökkentése, valamint a nyugdíjszerkezet stratégiai átalakítása mellett a tényleges éves nyugdíjkiadások összege (következésképpen az átlagos ellátási szint) nem csökken. A számítások azt mutatják, hogy az évente kifizetett összes öregségi nyugdíj becsült mértéke (alapnyugdíj + tb-nyugdíj) gyakorlatilag azonos a jelenlegi tb-rendszer szerinti kifizetések mértékével. Alapvető fontosságúnak tartjuk, hogy az egy főre jutó öregségi ellátások összege a jelenlegi szintről ne csökkenjen. Ne feledjük el, hogy az öregségi átlagnyugdíj havi értéke 2007-ben nem érte el a 330 euró összeget, ami az EU átlagában kiemelkedően alacsonynak számít. Az általunk javasolt megoldásban az öregségi ellátások átlagos mértéke 2050-ben (még óvatos euróárfolyam-becslés mellett) sem haladná meg a havi 450 euró/fő szintet. Ugyanakkor a szolgáltatásokhoz a költségvetési forrásszükséglet 2050 évre tervezett mértéke a GDP 9,5 százaléka (4. táblázat).

4. táblázat

A 2050. évre becsült nyugdíjkifizetések összege a GDP arányában

	A jelenlegi tb-rendszer fennmaradása esetén	A tervezet bevezetése esetén
A jövedelemarányos járulékokból finanszírozott ellátások a tervezett GDP százalékában	5,6	4,9
A tervezett tb-hiány miatt költségvetésből finanszírozott ellátások aránya	3,8	0,2
A költségvetésből finanszírozott alapnyugdíj aránya	0,0	4,4
A költségvetési forrás aránya összesen	3,8	4,6
Az összes öregséginyugdíj-kifizetés a tervezett GDP százalékában	9,4	9,5

Fontos megjegyeznünk, hogy a tervezet szerint a jelenlegi rendszerből kiszorulók jó része is nyugdíjellátásban részesülne, míg alapesetben számukra további költségvetési forrásokat igényelne az elkerülhetetlenül szükséges segélyezés.

*

Célunk az volt, hogy olyan nyugdíjrendszert tervezzünk, amelyben egyrészt csökkenthető a bérek járulékkerhelése, másrészt csökken az időskori szegénység kockázata, miközben a járulékarányos nyugdíjak mértéke közelebb kerül a befizetett járulékok mértékéhez (azaz biztosításmatematikai szempontból a jelenleginél korrektebb a rendszer). A számítások azt igazolják, hogy tervezetünk működőképes lehet: létezik olyan megoldás, amelyben az öregségi nyugdíj színvonalának fenntartása mellett az állami költségvetésből igényelt kiadások a jelenlegihez képest csak kismértékben növekednek, miközben jelentősen csökkennek az élőmunkát terhelő adók.

Hivatkozások

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA [1993]: Egy értelmes nyugdíjrendszer. Konceptióvázlat. Közgazdasági Szemle, 40. évf. 5. sz. 415–431.o. Újra megjelent: Közgazdasági Szemle, 61. évf., 2014. 10. sz. 1219–1239. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA [2005]: Népeség, foglalkoztatottság, nyugdíj. Közgazdasági Szemle, 52. évf. 5. sz. 429–447. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–MATITS ÁGNES [2010]: Pontrendszer és alapnyugdíj – öregségi nyugdíj-reform. Megjelent: *Holtzer* (szerk.) [2010] 234–246.o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–GÁL RÓBERT IVÁN–MATITS ÁGNES–MÁTÉ LEVENTE–SIMONOVITS ANDRÁS–STAHL JÁNOS [2002]: A magyar nyugdíjrendszer az 1998-as reform előtt és után. Közgazdasági Szemle, 49. évf. 6. sz. 473–517. o.
- HOLTZER PÉTER (szerk.) [2010]: Jelentés a Nyugdíj és Időskori Kerekasztal tevékenységéről. Miniszterelnöki Hivatal, Budapest. http://econ.core.hu/file/download/nyika/jelentes_hu.pdf.
- MATITS ÁGNES [2006]: Nyugdíjrendszer, nyugdíjreform – hozzászólás a nyugdíjvitához. Portfolio.hu, 2006 szeptember 18.